

Євген Вікторович Ромінський,
науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-0897-0146

ПИТАННЯ МИРУ В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ МІЖНАРОДНИХ ТА МІЖКНЯЗІВСЬКИХ ДОГОВОРАХ

Постановка проблеми. Розв'язання актуальних проблем сучасності неможливе без звернення до історії. Сьогодні, в часи великої війни, мільйони поглядів спрямовані уперед, в невідоме повоєнне майбутнє. Не претендуючи на можливість дати якісь принципові поради сучасникам, пропонуємо ознайомитися з тим, як їх середньовічні прашури зупиняли війни, укладали мирні угоди та впорядковували повоєнне життя.

Слід зазначити, що під вітчизняним середньовіччям автор розуміє в першу чергу історію східнослов'янських державних утворень, на чолі яких стояли князі з роду Рюриковичів, а згодом і правителі, що походили з сусідніх держав, переважно Гедеміновичі. Традиційно вживається термін Русь, як ендонім частини населення східнослов'янських державних утворень, який перетворився спочатку на екзонім для усього регіону, а згодом і на автоетнонім. У науці також вживаними є поняття Київська Русь і Давня Русь, які та похідні від яких так само вживатимуться далі як синоніми. Увага буде приділена переважно договорам X–XIV ст., оскільки саме на середину XIV – початок XV ст. припадає період досить помітних змін у підходах до регулювання міжкнязівських і міждержавних відносин. Так, південно-західні князівства потрапляють в орбіту германської імперської правової традиції, що засвідчується змінами у формі договорів, формі присяг («королю, короліце і на дєтєм їх!» [1, с. 120]), та порядку визначення строків договорів («і на векі, і во вшиткі часи!» [1, с. 83]), де іноземні впливи найбільш помітні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на вже майже 300-річну історію вивчення давньоруських договорів, власне мирні угоди, а тим більше їх правові аспекти практично не ставали предметом комплексних спеціальних досліджень. На початку агресії Російської Федерації проти України у 2014–2015 роках автор вже частково звертався до цієї теми [2; 3].

Мета статті. У дослідженні передбачається висвітлити основні принципи та найважливіші риси мирних міжнародних і міжкнязівських договорів, укладених за участю державних утворень Давньої Русі, як джерела конструювання історико-правової реальності вітчизняного середньовіччя X–XIV ст.

Основні результати дослідження. Середньовічне східнослов'янське суспільство чітко розрізняло ситуацію миру і війни без напівтонів: «мир стоїть до раті, а рать до миру» – писали середньовічні хроністи. Але ця лаконічна формула мала чіткий правовий сенс. Розкрити сучасною мовою її можна так: без наявності чинного мирного договору сторони вважаються такими, що перебувають у стані війни, однак після укладення мирного договору, сторони мають повністю відкласти усі свої попередні претензії та вести справи «з чистого аркуша». Звісно, зміст цього ширший за самі слова, але це буде розкрито далі.

Почнемо з того, як цю формулу «мир стоїть до раті, а рать до миру» вживають літописці. Ми знаходимо її в тій частині Іпатіївського літопису, яка відома під назвою Літопису Руського і охоплює період від Повісті временних літ і до кінця XII ст. Своєю чергою Літопис Руський є складним комплексним твором, що увібрав у себе звістки з усього південно-руського, і не лише, літописання. Цей текст найбільше серед ранніх літописів відображає світоглядні уявлення осіб, різних

¹ Тут і далі давні тексти подаються в авторській обробці сучасною українською абеткою. – Є. Р.

за походженням, політичними переконаннями та регіональними традиціями. Зазначена формула вживається у двох статтях під 1148 та 1151 роками. Наведемо першу з них, де вустами Святослава Ольжича відзначається, що: «то естъ било прежде дед наших і при отцех их наших [тобто за прадідів. – Є. Р.]: *миръ стоить до рати, а рать до мира* [тут і далі виділення моє. – Є. Р.]. Нині же на нас про то не жалоби, оже єсми оусталі на рать. Жаль бо ни естъ брата своего Игоря: а того єсми іскалі, аби ти поустил брата нашего, аже оуже брат наш оубіт, а пошол к Богові. А тамо нам всім биті, а то Богові правити. А ми доколі хочем Роускоюю землю гоубіті? А бихомъ ся оуладили» [4, стлб. 364]. З аналізу цієї звістки робимо такі висновки: по-перше, на час створення тексту досліджувана нами формула вважалася вкрай давньою, такою що була за дідів-прадідів; по-друге, у ній прямо вказується, що підставою для війни було ув'язнення київського князя Ігоря Ольжича, тепер же, у зв'язку з його загибеллю, немає підстав для продовження війни, Бог розсудить, і, по-третє, пропонується відкласти усі взаємні претензії й установити мир.

Варто звернути увагу й на те, що звістка містить традиційне для середньовіччя посилання на давність, тих самих за дідів-прадідів. Принцип давнини, яким був просякнутий увесь середньовічний правовий світогляд, мав місце і в міжнародній та міжкнязівській договірній практиці. Інший приклад такої поваги до давнини фіксуємо у традиції переукладення договорів без їх перегляду, літописи визначають такі договори як укладені «по старої пошлине» [5, с. 97]. У самих договорах зазвичай містилися такі визначення: «бажаючи за прикладом наших предків бути з вами у щирій дружбі та прихильності і дружніх союзів від давніх днів поміж нами укладених» [6, с. 145–152], «обіцяючи і зобов'язуючись ... як наші предки ... мали звичай перебувати у прихильності та мирі із зазначеним орденом, так і ми, ... прагнемо у такій же згоді zostаватися» [6, с. 167–170], «подтверділ мир и написал нашу правду согласно вашим грамотам ... старий мир о путі по Неве» [7, с. 58], «како есте били в любви с отцемъ моимъ Глебом і с моимъ стріємъ Федором, тако будете і со мною» [8, с. 67] тощо.

Слід зазначити, що усі ті ж самі звороти, хоча вже й викладені дещо іншими словами, зустрічаємо і в договорі XV ст. від королем Казиміром і ординським ханом Муртазою: «Казиміру брату від Муртази царя поклон, рекши слово, тобто погон здавна і досюля, з вашими предками наші предкі отці і дяді наші, коли були у приязні і в братерстві іно між ними тоді многіє доброты були, один другому приязні чинівали. А неприязні не чинівали, а вбогіє влуси щоби супокоемъ були, на то межі собою тверду присягу держали» [9, с. 137–138].

Обов'язковими умовами договорів були положення щодо необхідності відкинути старі образи, тобто ті претензії, що призвели чи постали під час воєнного конфлікту. Ця вимога відома нам як з самих договорів, так і з записів хроніки. Ось як одна зі сторін вказує на те, що інша згадує «старі претензії» через певний час по укладенні мирного договору: «Рюрик же сослався со Всеволодом, сватом своїм і с Давідом, братом своїм, послаша ко Святославоу моужі своя. [Які – Є. Р.] рекоущі ємоу: ти брате к нам крест целовал на Романове рядоу, тако же наш брат Роман седел в Києве. Даж стоиши в том рядоу, то ти нам брат, *паки лі помінаєш давнія тяжа, которіі били при Ростиславе, то стоупил есі рядоу*. Ми ся і то не дами, а се ті крестния грамоти» [4, стлб. 670]. Якщо князь порушує умову договору, його базовий принцип про те, що мир закінчує будь-який конфлікт, то чи може він виконувати такий договір? Давньоруські правники стояли на позиції того, що договір може лише тоді бути чинним, коли сторони цілком і повністю приймають його вимоги.

Слід наголосити, що слово «мир» тут вживається не лише, і не стільки в формі фактичного миру, скільки в значенні мирного договору, або як тоді казали – ряду. Навіть за відсутності реальних воєнних дій відсутність ряду була перепорою. Сторони вважалися такими, що залишаються в стані війни, от як про це повідомляє хроніка під 1188 роком: «В то же лето рубоша новгородьце Варязі на Готех, Немце въ Хоружьку и в Новоторжце; а на весну не пустиша из Новгорода своихъ ни одного мужа за море, ни села ведаша Варягомъ, не пустиша я без мира» [5, с. 39]. Тобто конфлікти між окремими новгородцями та варягами і німцями, які мали місце і поза межами Новгородської землі, розцінювалися як фактичний розрив мирного договору. І як наслідок, до укладення нового договору новгородці не дозволили своїм торговим людям вирушати в торговельні маршрути, оскільки не було формального договору і відповідно купці могли стати законною здобиччю у часи «розмир'я». Той же літопис під 1215 роком містить таку звістку: «И посла князь Мьстиславъ съ новгородьци къ Ярославу на Тържькъ попа Гюргя святого Иоанна на Търговищи, и свои мужъ

пусти: «сыну кланяю ти ся; муж мои и гость пусти, а самъ съ Торожьку поиди, а съ мною любовьъ възми» [5, с. 54–55]. Тобто бодай між сторонами ще немає формального ряду, але оскільки пропозиція миру є, і сторони мають далі їхати для укладення договору, то цим самим «розмир'я» припиняється, і торгові люди вправі їхати у своїх справах.

У середині XIV ст. зустрічаємо згадки про перемир'я, суть яких полягала в тому, щоб, відклавши конфлікт між правителями, негайно відкрити кордони для взаємного руху торговців, як у договорах литовсько-руських князів Явнута, Кейстута, Любарта, Юрія Наримонтовича та Юрія Коріятовича з королем польським Казимиром та мазовецькими князями, 1352 року [1, с. 29–31], волинського князя Дмитрія (Любарта) з польським королем, 1366 року [1, с. 38] та литовських князів Ольгерда і Кейстута, а також смоленського князя Святослав з князем московським Дмитрієм Івановичем та князем Володимиром Андрійовичем, 1371 року [1, с. 47].

Слід зазначити, що укладення мирного договору не завжди було наслідком ворожнечі між сторонами. Часто вони укладалися через зміну (смерть, вигнання тощо) правителя, який був стороною попереднього договору. Дуже показові в цьому відношенні згадки літопису про відносини з половцями. Коли змінюється князь на столі, вони звертаються за новим договором. Повість временних літ прямо вказує на це, говорячи про переукладення мирного договору по смерті Всеволода Ярославича: «В се же время поидоша Половце на Рускую землю *слишавше яко оумерл есть Всеволод, послаша послы к Святополку о мире*» [4, стлб. 209]. Війни немає, лише помер один з правителів, хто був стороною договору, але ця ситуація і є «розмир'я» – немає сторони договору, тобто його гаранта, немає й договору.

Літопис Руський містить ряд таких звісток, частину з яких можна навіть розмістити послідовно (взагалі це майже унікальна ситуація для літописів, враховуючи їх складний компілятивний характер). Так, утверджуючись на київському столі на більш-менш тривалий час, укладали мирні договори з половцями Всеволод Ольжич (1140 р. [4, стлб. 308]), Ігор Ольжич (вказівка в статті про укладення договору наступником), Ізяслав Мстиславич (1146 р. [4, стлб. 328]), Юрій Володимирович (1155–1156 рр. [4, стлб. 479–485]), Ізяслав Давидович (1158 р. [4, стлб. 490]).

Зберігся і ряд текстів таких договорів. Передусім це ряди галицьких князів Андрія та Лева Юрійовичів та Юрія II Тройденевича з магістрами Тевтонського ордена. Вони уклалися або після вокняжіння князів [6, с. 145–152, 167–170], або після обрання нового магістра [6, с. 174–187]. Також слід згадати договори між громадами Риги та Готланду і Смоленськими князями, які переуклалися повнотекстово, фактично повторювався один і той самий текст без значних змістовних змін [10].

Перейдемо ж тепер до висвітлення деяких найхарактерніших рис мирних договорів. Передусім існує проблема їхньої строковості. Зазвичай договори уклалися безстроково, що могло як розкриватися в тексті («докончало єсми мир вечний» [7, с. 67]), так і розумітися. Це мало не лише практичне, а й ідеологічне значення, підкреслюючи те, що раз установлений порядок має бути довічним так само, як незмінними є релігійні норми, що йдуть від Бога. Чи не єдиний приклад напівмагічної формули про безстроковість миру знаходимо у Повісті временних літ при описанні договору київського князя Володимира Великого з болгарами: «толі не буді міра межі намі оулі же камень начнет плавати, а хмель грязнути» [4, стлб. 71].

Однак маємо звітку і про можливість укладення договору про мир на певний строк. Іпатіївський літопис під 993 роком розповідає: «и приеха князь Печенеский к рече. И возва Володимира і рече ему – пусті ти свой муж, а я свой, да ся борета, да аще твой муж оударит моім, да не воюємся за трі лета, і разідошася раздно. Аще лі наш муж оударит вашим, да воюєм за три лета» [4, стлб. 107]. Тобто наслідком боротьби двох богатирів мали стати або три роки війни, або три роки миру. Ця пропозиція печенізького хана цікава ще й тим, що пропонує як альтернативу миру на певний час війну на такий самий строк. На жаль, наявні джерела не дають змоги дізнатися, чи було це просто ініціативою безвісного печеніга, чи традиційна для всього народу правова норма, чи певна магічна формула.

Є також ряд прикладів, які свідчать про спробу, ймовірно, під впливом західноєвропейської традиції відійти від такого позитивного розуміння довічності укладення. Так, мирний договір волоцького князя Гердена з Рігою та Орденем 1263 року містить вказівку на те, що «а сторону миру стояти князя Гердена, князь тых, кто по нем будеть» [11, с. 35]. Втім, зазначення строків укла-

дення договору належить переважно пізнішій добі і починає частіше зустрічатися в договорах з XIV ст. Так, договір Новгороду з Норвезьким королівством 1326 року укладався на 10 років [7, с. 70].

До питань, які насамперед слід було врегулювати мирним договором, належать: статус і доля військовополонених, повернення захопленого майна, правовий статус населених пунктів (точніше – їхніх громад), які зачепила війна.

Перше з питань видається найскладнішим для його характеристики. Судячи з літописного матеріалу та полемічних праць, нерідко по завершенні конфлікту захоплених у ньому полонених мали відпускати. У «Повчанні» Володимира Мономаха зазначається «І міров есм створіл с половечскими князі без одіного 20, і прі отци і кроме отца, а дая скота много и многі порти своє. І пустіл есм половечских князь лепших із оков» [12, стлб. 250]. Зазвичай не містять вказівки на виплати за полоненими і численні договори князів з німецькими містами. Водночас договори 911 та 944 років містять норми щодо викупу полонених. Проте є цілковито незрозумілим, чи йдеться про тих полонених, які потрапили в полон під час цієї війни, чи виключно про осіб, які стали полоненими в інший час та в іншому місці й були обернені на рабів.

Набагато більше відомостей маємо щодо вирішення проблеми порушених майнових прав. Війна завжди супроводжувалася значним розоренням населення. До того ж у Середньовіччя військова здобич була одним з головних засобів збагачення та символом успішності ратника. На превеликий жаль, навіть сьогодні, коли мародерство заборонено законом і міжнародним правом, ми бачимо середньовічне дикунство в діях російських військ. Але наші давні пращури вважали за потрібне обмежити сваволлю загарбника, що донесли нам середньовічні хроніки: «і на том хрест целоваша, яко Переяславськом полку что будет погреблено [пограбовано. – Є. Р.], ілі стада ілі челядь, что лі кому будет, свое познавши поимати же по лицу» [4, стлб. 393–394]. Оскільки далі в тексті літописець засуджує сторону, яка порушила такі вимоги договору, маємо усі підстави стверджувати, що норма була цілковито звичною для Русі. Зустрічаємо ситуацію компенсації і в міжнародних договорах: «А которых трее дворць выпросили ваша братья послы, а техъ ся есмы отступили по своей воли» [7, с. 57]. Тут замість розорених під час конфлікту маєтків, Новгород передає іноземним купцям 3 подвір'я у Новгороді. Інша звітка з договору 1371 року: «Которая будеть места пограбил в нашей отчині, ... а то ... по ісправе подавати назад» [1, с. 47]. Тим не менш, подекуди в мирних договорах бачимо і вказівку на заборону вимоги компенсацій за втрачене майно: «Чего ся есме отступили въ Ризе, к тому вамъ не приискивати ни людей, ни земли, ни воды, ни борти» [13, № II б, л. 2], «про ту пакость, што ся в розмири створило, какъ имъ оут оубою сторону оутступити. ... Што поклепани на резне ... оут того ся оутступили» [11, с. 35]. Обидві вимоги, і заборони шукати втраченого, і повернути упізнані речі, пов'язані з тим, щоб закріпити в договорі ту саму відмову від усіх взаємних претензій, що були до конфлікту.

Висновки. Давньоруський правовий світогляд становив цілісне і глибоке явище, яке на перший погляд складно розгледіти за лаконічними і наповненими повчальними алегоріями та символізмом політико-правовими формулами. Мирні договори, за всієї їх лаконічності, розкривають багато про ті принципи, які покладали в основу правовідносин наші далекі пращури: немає договору – немає миру, бо його нікому гарантувати; впевненість у сторонах договору, коли ймовірності його невиконання краще запобігти тощо.

Минуле може багато розповісти про світогляд і життя людей минулого, але воно мало чому вчить сучасних людей. Найважливіші уроки, які сьогодні можна запозичити з практики мирних угод середньовічної України, це звернення до їх основ: не може бути міцного миру без договору, якого міцно тримаються обидві сторони, мир не може фіксувати ситуацію невизначеності, адже такий мир знову повернеться до війни. Сьогодні ці висновки виглядають дуже простими, примітивними, але минуле не є дидактичним порадищем, воно показує нам, як певні дії призводять до певних наслідків, і так раз за разом.

Список використаних джерел

1. Грамоти XIV ст. Пам'ятки української мови / упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-показники М. М. Пешак. Київ: Наукова думка, 1974. 256 с.

2. Ромінський Є. В. Мир стоїть до раті, а рать до миру: про деякі особливості давньоруських міжнародних та міжкнязівських договорів. *Державний суверенітет, національна безпека і світовий правопорядок в історико-правовому вимірі*: матеріали XXXI Міжнародної історико-правової конференції (Берегове, 27–30 листопада 2014 р.) / ред. колегія: І. Б. Усенко (голова), Я. В. Лазур (заст. голови), А. В. Макаrchук (відп. секр.) та ін. Київ–Ужгород: Говерла, 2014. С. 262–267.
3. Ромінський Є. В. Деякі особливості мирних договорів княжої доби. *Сила права і право сили: історичний вимір та сучасне бачення проблеми*: матеріали XXXII Міжнародної історико-правової конференції (Полтава, 28–31 травня 2015 р.). Київ–Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 372–376.
4. Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. Изд. 2-е. Москва: Вост. лит., 1962. 938 стлб., 87 с.
5. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Москва–Ленинград: Изд. АН СССР, 1950. 659 с.
6. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти / О. Купчинський. Львів, 2004. 1285 с.
7. Грамоты Великого Новгорода и Пскова / под ред. С. Н. Валка. Москва–Ленинград: Изд. АН СССР, 1949. 408 с.
8. Смоленские грамоты XIII–XIV веков / под ред. Р. И. Аванесова. Москва, 1963. 139 с.
9. Українські грамоти XV ст. / підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. М. Русанівського; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ: Наукова думка, 1965. 164 с.
10. Кучкин В. А. О древнейших смоленских грамотах. *История СССР*. 1966. № 2. С. 103–114.
11. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв. Вып. I / сост. А. Л. Хорошкевич; отв. ред. А. А. Зимин. Москва, 1977. 228 с.
12. Полное собрание русских летописей. Т. 1. Лаврентьевская летопись. Ленинград, 1926–28. VIII с. + 579 стлб.
13. Напьерский К. Э. Грамоты, касающиеся до сношений Северо-Западной Руси с Ригию и Ганзейскими городами, в XII, XIII и XIV веке. Санкт-Петербург, 1857. III с. + № Ia-X, с 8 таблицами.

References

1. Hramoty XIV st. Pamiatky ukrainskoï movy. / Uporiadkuvannia, vstupna stattia, komentari i slovnykypokazhchyky M. M. Peshchak. Kyiv: Naukova dumka, 1974. 256 s. [ukr.].
2. Rominskyi Ye. V. Myr stoit do rati, a rat do myru: pro deiaki osoblyvosti davnoruskikh mizhnarodnykh ta mizhkniazivskikh dohovoriv. *Derzhavnyi suverenitet, natsionalna bezpeka i svitovyi pravoporiadok v istoryko-pravovomu vymiri*: materialy XXXI Mizhnarodnoi istoryko-pravovoi konferentsii (Berehove, 27–30 lystopada 2014 r.) / red. kolehiia: I. B. Usenko (holova), Ya. V. Lazur (zast. holovy), A. V. Makarchuk (vidp. sekr.) ta in. Kyiv–Uzhhorod: Vydavnytstvo «Hoverla», 2014. S. 262–267 [ukr.].
3. Rominskyi Ye. V. Deiaki osoblyvosti myrnykh dohovoriv kniazhoi doby. *Syla prava i pravo syly: istorychnyi vymir ta suchasne bachennia problemy*: materialy XXXII Mizhnarodnoi istoryko-pravovoi konferentsii (Poltava, 28–31 travnia 2015 r.). Kyiv–Poltava: PUET, 2015. S. 372–376 [ukr.].
4. Polnoe sobranie russkikh letopisej. T. 2. Ipat'evskaya letopis'. Izd. 2-e. Moskva: Vost. lit., 1962. 938 stlb., 87 s. [rus.].
5. Novgorodskaja pervaja letopis' starshego i mladshego izvodov. Moskva–Leningrad: Izd. AN SSSR, 1950. 659 s. [rus.].
6. Akty ta dokumenty Halytsko-Volynskoho kniazivstva KhIII – pershoi polovyny KhIV stolit: Doslidzhennia. Teksty. / O. Kupchynskyi. Lviv, 2004. 1285 s. [ukr.].
7. Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova. / Pod red. S. N. Valka. Moskva–Leningrad: Izd. AN SSSR, 1949. 408 s. [rus.].
8. Smolenskie gramoty XIII–XIV vekov. / Pod red. R. I. Avanesova. Moskva, 1963. 139 s. [rus.].
9. Ukrainski hramoty XV st. / pidhotovka tekstu, vstupna stattia i komentari V. M. Rusanivskoho; Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSS. Kyiv: Naukova dumka, 1965. 164 s. [ukr.].
10. Kuchkin V. A. O drevnejshih smolenskikh gramotah. *Istoriia SSSR*. 1966. № 2. S. 103–114 [rus.].
11. Polockie gramoty XIII – nachala XVI vv. Vyp. I / Sost. A. L. Horoshkevich; отв. Red. A. A. Zimin. Moskva, 1977. 228 s. [rus.].
12. Polnoe sobranie russkikh letopisej. T. 1. Lavrent'evskaja letopis'. Leningrad, 1926–28. VIII s. + 579 stlb. [rus.].
13. Nap'erskiy K. Je. Gramoty, kasajushiesja do snoshenij Severo-Zapadnoj Rusi s Rigoju i Ganzejскими gorodami, v XIII, XIII i XIV veke. SPb., 1857. I–III s. + № Ia-X, s 8 tablicami [rus.].

Ромінський Є. В. Питання миру в середньовічних вітчизняних міжнародних та міжкнязівських договорах

Середньовіччя України пов'язане переважно з діяльністю східнослов'янських державних утворень, на чолі яких стояли князі з роду Рюриковичів. Завдяки історичним хронікам (так званим літописам) та європейським архівам збереглося чимало відомостей про мирні договори, а також певна кількість оригіналів чи копій мирних договорів X–XIV ст. Практично усі вони на сьогодні опубліковані й введені в науковий вжиток. Такі договори охоплюють відносини східнослов'янських державних утворень як між собою, так і з іншими державами і державними утвореннями: степовими ордами, сусідніми королівствами, церковними військовими орденами, незалежними єпископіями та самоврядними містами.

З наявних джерел дізнаємося про принцип актуального договору, який полягав у тому, що не лише у разі проголошення війни, а й у разі зміни (смерті, позбавлення влади) підписанта договору (князя, короля, хана, магістра ордену тощо) мирні відносини призупинялися до моменту укладення нового договору чи часу відправки послів з пропозицією такого договору. Немає договору – немає миру, бо немає того, хто цей мир гарантує. Звідси постала практика поновлення старих договорів без їх перегляду, що мала у своїй основі загальний для усієї середньовічної Європи принцип поваги до давнини.

Інший принцип, на якому базувалися усі мирні договори – забуття попередніх образ. Будь-які конфлікти, що сталися у час війни, за часів дії попереднього договору чи в час між закінченням попереднього договору і укладенням нового (так званий час розмир'я) мали бути вирішені під час укладення миру і надалі їх не потрібно було згадувати. Вимоги повернутися до розгляду попередніх конфліктів вважалися порушенням договору і початком війни. Східнослов'янський правовий світогляд не лишав місця для дискусії: є час війни (розмир'я) і є час миру, який створює новий правовий простір і не має бути обтяжений попередніми конфліктами.

Ключові слова: Східнослов'янські державні утворення, Київська Русь, Давня Русь, середньовічне право, давньоруське право, міжнародні договори, джерело (форма) права, нормативно-правовий договір, історія держави і права.

Rominskiy Y. V. The question of peace in medieval domestic international and inter-principal treaties

Solving the current problems of our time is impossible without turning to history. Today, in times of great war, millions of eyes are directed forward, to the unknown post-war future. Without pretending to be able to give any principled advice to contemporaries, the publication introduces how their medieval ancestors stopped wars, concluded peace treaties and organized post-war life.

The Middle Ages of Ukraine are mainly associated with the activities of the East Slavic state formations headed by princes from the Rurik dynasty. Thanks to historical chronicles (so-called Litopys or Letopis) and European archives, a lot of information about peace treaties has been preserved, as well as a certain number of originals or copies of peace treaties of the 10th-14th centuries. Practically all of them are currently published and put into scientific use. Such treaties cover the relations of East Slavic state formations with each other, as well as with other states and state formations: steppe hordes, neighboring kingdoms, church military orders, independent bishoprics and self-governing cities.

From the available historical sources, we learn about the principle of the current treaty, which was that not only in the event of a declaration of war, but also in the event of a change (death, deprivation of power) of the signatory of the treaty (prince, king, khan, Grand Master of the order, etc.), peaceful relations were suspended until the moment of concluding a new contract or the time of sending ambassadors with the proposal of such a contract. There is no agreement – there is no peace, because there is no one who guarantees this peace. This gave rise to the practice of renewing old treaties without revising them, which was based on the principle of respect for antiquity common to all of medieval Europe.

Another principle on which all peace treaties were based is the forgetting of previous grudges. Any conflicts that occurred during the war, during the period of validity of the previous treaty or during the time between the end of the previous treaty and the conclusion of the new one (the so-called rozmir'ya) were to be resolved during the conclusion of peace and in the future there was no need to mention them. Demands to return to consideration of previous conflicts were considered a violation of the treaty and the beginning of war. The Eastern Slavic legal worldview left no room for discussion: there is a time of war (rozmir'ya) and there is a time of peace, which creates a new legal space and should not be burdened by previous conflicts.

The article also highlights information about the possibility of temporary peace agreements, the practice of armistice, the possibility of arbitration, the procedure for compensation to the affected population, the participation of princely people in the contractual process, etc.

Key words: East Slavic state formations, Kyivan Rus, Old Rus, Medieval Law, Old Rus Law, law-making treaty, International treaty, Source of Law, Legal history.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-48